

ВИХОВАЄМО ФІНАНСИСТІВ ЧИ МАНКУРТІВ?

Долучаючись до обговорення проєкту Державного стандарту базової середньої освіти, який, без перебільшення, збував українську громадськість, зазначу з гіркотою: МОН не дослухається до думки фахового середовища, хоча в концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа» (2016)* зазначено: документ пройшов громадські обговорення. Проте чи було враховано критичні зауваження?

Ще раз звертаюся до цієї сучасно виданої брошури, в якій закладено ту «міну», яка вибухнула через чотири роки. Маю на увазі 10 ключових компетентностей, серед яких – компетентність № 1 – спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, а на позиції дев'ятій – «обізнаність та самовираження у сфері культури. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших» (с. 11). Зазначу й таке – на с. 6 цього документа проголошено, що випускник нової школи – особистість, **патріот**, інноватор, а на с. 11 – «ключові компетентності й наскрізні вміння створюють “канву”, яка є основою для успішної самореалізації учня – як особистості, **громадянина** і **фахівця**» (тут і далі виділення мої. – Н. Б.).

Отож ці положення втілено в проєкті Державного стандарту, а саме в мовно-літературній галузі, мета якої – «розвиток компетентних мовців й читачів, які володіють українською мовою, здатні спілкуватися мовами відповідних корінних народів і національних меншин, іноземними мовами – для духовного, культурного й національного самовираження та міжкультурного діалогу».

Зрозуміло, чому проєкт мовноцентричний, проте як представник «літературної галузі» зауважу, що забезпечення таких проголошених у документі ціннісних орієнтирів, як «плекання любові до рідного краю, **української культури**, дбайливе ставлення до довкілля; формування активної громадянської позиції, **відповідального ставлення до Української держави, історії українського народу, державної мови**», неможливе без поняття «українська література». Адже й самі розробники цього документа під **культурною компетентністю розуміють** «наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин України, інших країн і народів». Натомість уся література – і українська, і зарубіжна – успішно захова-

на в мовній компетенції, яка «передбачає вміння: здійснювати усну й письмову комунікацію (говоріння, слухання, читання, письмо) на основі знання функцій мови, ресурсів (словника, граматики) і норм **сучасної української літературної мови, особливостей стилів мовлення та основних художніх й інформаційних (нехудожніх) жанрів, типів мовної взаємодії**». Отож увесь масив української та зарубіжної літератур підпорядковано стилям мовлення. Далі – більше. Розкриваючи компетентнісний потенціал мовно-літературної галузі, упорядники активно використовують поняття «текст/медіатекст/гіпертекст». Залишу питання про різночитання термінів «текст» і «гіпертекст» у літературознавстві, натомість наведу, на мій погляд, промовисті зразки медіатексту (у його зв'язках із літературою). На сторінках «КП в Україні» від 17 березня 2020 року вміщено два матеріали: про фільми «Спіймати Кайдаша» та «Безславні кріпаки». Їхній жанр інформаційний – інтерв'ю. Так, журналістка Ю. Кацун запитала сценаристку стрічки «Спіймати Кайдаша» Н. Ворожбит, чому фінал фільму «трохи відрізняється від книги і чому цій історії не потрібне продовження». Відповідь справді достойна, щоб перевірити знання школярів стосовно кількох варіантів закінчення повісті І. Нечуя-Левицького: «Якщо б я вірила, що Кайдаші помиряться, я б не взялась за цю історію. Вона мене зачепила саме тим, що пройшло 150 років після написання цього твору, а Кайдаші до цих пір лаються, ділять курей і не вміють домовлятися із найближчими людьми. І для них не важливо – засохла груша чи ні – вони завжди через неї будуть лаятися. Тому не хотіла нікого заспокоювати щасливим фіналом, я хотіла примусити глядачів думати й писати в голові власний сценарій...». А журналіст І. Купріянов, поставивши питання про улюблений вірш Т. Шевченка режисеру Р. Перфильєву, автору «Безславних кріпаків» – фільму в жанрі екшн про Т. Шевченка-самурая, почув таку відповідь: «Не пам'ятаю, я ж вірші Кобзаря учив ще в школі. Не можу назвати себе фанатом Шевченка. Мені просто хотілось представити українського національного героя для молоді в комікс-стилі. Якщо б я був фанатом Шевченка, то, можливо, і не брався б за цей фільм. Напевно, будуть люди, котрі скажуть, що неправильно робити з Шевченка самурая». Я б відповіла так: можна осучаснювати Шевченка, але щоб робити це, спочатку треба знати його творчість, життєвий шлях, драми й злети людини, яка символізує дух і надії українства. Однак основним є те, що, здається, 30–40-річні представники української інтелігенції яскраво продемонстрували в дії «культурну компетентність», зокрема вміння творчо опрацьовувати **«текст/медіатекст, зокрема літературний твір**, переповідаючи його в іншому культурно-історич-

* Далі вказуватимемо у круглих дужках сторінку видання.

ному контексті, **створюючи фанфіки, буктрейлери тощо**», імпровізувати «з текстом/медіатекстом, застосовуючи **елементи стилізації, пародії** тощо, обстоюючи свою позицію у творчості та право на самовираження». Не заперечую, що подібні форми потрібні, вони цікаві сучасній молоді, як і згадувані в проєкті статті у Вікіпедії, постери, відеоролики, вільні записи асоціацій, «карти знань», списки дивних ідей, мозкові атаки, проте вони вторинні, а без знання першооснови – художніх текстів – неможливі.

Не можна не помітити, що в додатках 1, 2, в яких мовиться про компетентнісний потенціал та обов'язкові результати навчання мовно-літературної галузі, у деяких місцях із цієї тріади **«текст/медіатекст, зокрема літературний твір»** вилучається поняття літературного твору, коли йдеться про конкретні результати навчання школярів 7–9-х класів: учень/учениця **«знаходить спільне і відмінне в літературних творах (оригінальних і перекладних) різних культур за тематикою, проблематикою, стилем, мовним оформленням, структурою, часом створення тощо»**; **«самостійно обирає оригінальні та перекладні тексти різних стилів і жанрів відповідно до мети читання»**; натомість в орієнтирах для оцінювання таких згадок більше, проте це крапля в морі [9МОВ 2.5.2–1, 9МОВ 2.3.3–1, 9МОВ 2.3.1–1, 9МОВ 2.3.2–1, 9МОВ 2.2.7–4 та ще чотири позиції], порівняно з вивченням і знанням текстів/медіатекстів. Водночас учень/учениця 7–9-х класів має називати й пояснювати «критерії оцінки достовірності інформації про мистецтво, зокрема в інформаційному просторі» (це вже з вимог до обов'язкових результатів навчання у мистецькій освітній галузі) та «знаки охорони авторського права, в чому полягає порушення авторських прав», ідентифікувати «графічні зображення ліцензій СС, які дозволяють використовувати (копіювати, брати за основу) твори чи продукт». Щодо останніх двох результатів навчання – чи необхідні вони для школяра, а назагал жодний із цих результатів не можливий без ґрунтового знання артефактів (літературних/мистецьких творів).

Хотілося зауважити й те, що в проєкті (напевно, за рекомендації Ради Європейського Союзу) зникло поняття «патріотичне виховання», зокрема засобами літератури. Патріот = громадянин? громадянин світу? (див. початок статті). Здається, ця тенденція намітилася ще раніше. Дозволю процитувати дещо із висновків антидискримінаційної експертизи щодо підручника з української літератури для 9-го класу (це 2018 рік): **«Мова і зміст підручника наскрізно етноцентричні** (виділення експертки Н. – Н. Б.). Доля українського народу, його боротьба за власну державу подана домінуюче над іншими народами (про які взагалі не згадується)... Письменниці та письменники, які вболівали і боролись за інші етноси, що проживали на території України, в підручнику взагалі не згадуються.

Містяться сумнівні з наукової точки зору твердження, які відображають ідеологію ненависті до інших народів та націй (<...> «Увесь трагізм ситуації полягає в тому, що духовний код нації дітьми безпам'ятно забутий»). Автор(к)и підручника вживають узагальнені концепти, які конструюють стереотипне сприйняття дійсності: «дух народу» <...>, «український народний характер» <...>, «український національний характер» <...>, «найболючіша проблема українства». Як тут не згадати слова Мігеля де Унамуно: «Шекспір, Данте, Сервантес, Ібсен належать усьому людству саме тому, що один із них був англійцем, другий – флорентійцем, третій – кастильцем, четвертий – норвежцем».

До речі, у проєкті Державного стандарту зазначається, що «громадянські та соціальні компетентності» передбачають: «а) спроможність діяти як відповідальний громадянин та брати повноцінну участь у громадському й суспільному житті, зокрема школи та класу, спираючись на розуміння духовно-моральних, соціальних, економічних і політичних понять і сталого розвитку, **критичне оцінювання основних подій національної, європейської та світової історії**, а також на повагу до прав людини й верховенства права, поцінювання культурного розмаїття різних народів та **ідентифікацію себе як громадянина України**». Проте жодного літературного твору не згадано. Є згадка – дуже лапідарна – про уміння читати твори літератури (у розшифруванні – культурна компетентність). Натомість коли йдеться про фінансову грамотність у мовно-літературній галузі знань, то укладачі розгулялися не на жарт, використовуючи потенціал літератури як найбільший (!) у цьому плані: **«уміння пояснювати, зокрема на прикладі творів літератури, значення заощадження, інвестування, запозичення, страхування тощо»**; **«ставлення: сприймання, зокрема на прикладі творів літератури, матеріального ресурсу як одного із засобів досягнення добробуту»**.

Шановні колеги! Філологи – серед авторів проєкту!

Чи не варто відстояти самостійний предмет – українську літературу, а не текст – безособовий, нейтральний? Чи не загрожує це, як слушно зауважила Віра Агеєва, питанням національної безпеки України? Може, почати з кардинальної зміни програми? З її узгодження із програмою для ЗНО? Із усунення помилок в її теоретичній частині? Із створення підручників за новими програмами? Зі їхньої фахової серйозної експертизи? Врешті-решт, із підтримки тих, хто любить читати взагалі і твори української літератури зокрема? Із розширення цього кола? Можливо, тоді ми переможемо в сучасній інформаційній війні?

Ніна БЕРНАДСЬКА, професор
Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка